

ГРЪЦКОТО „ЖИТИЕ НА СВЕТА ФИЛОТЕЯ“ (РУМЪНСКА ВЕРСИЯ) И ПРОБЛЕМИТЕ ОКОЛО „ЖИТИЕТО НА ПРЕПОДОБНАТА ФИЛОТЕЯ“ (БЪЛГАРСКА ВЕРСИЯ)

Димитриос ГОНИС (Атина)

Поводът за написването на настоящия доклад, с това странно в известен смисъл заглавие, бе даден с намирането на един текст, стоящ под номер No 161 в кодекса на скита Кавсокаливия и носещ заглавието „*Живот и дейност на девицата-мъченица Филотея Нова, подвизавала се в Търново и пренесена в Румъния, в дворцовата църква в Арджеш*“. Това откритие ни предостави възможността освен да публикуваме въпросния текст, но едновременно с това да направим и новогръцки превод на „*Живот и дейност на нашата преподобна майка Филотея*“, написано от св. Патриарх Евтимий Търновски¹. В коментара на предложените два текста отбелязахме немалко отворени за изследователите въпроси и затова сметнахме за целесъобразно на този симпозиум да насочим любезното ви внимание към някои от тях:

1. Румънското житие на девицата мъченица Филотея

Кодексът, в който се намира житието на св. Филотея, е съставен около XVIII–XIX в. Материалът представлява хартия с размери: 0,17 x 0,215. Съдържанието му, състоящо се от 482 страници, е смесено. Поместени са разкази за различни чудеса, речи, хомилии, а също така и жития на светии. Житието на девицата мъченица Филотея се помещава на страници 373–403². Внимателното изследване на текста ни разкрива, че става дума за една похвала към светицата, в която оскъдните исторически сведения са поставени в рамката на своеобразно изобилие от хвалебни слова и цитати от Свещеното писание³.

В пролога на житието се възхваляват добродетелите на девството и милосърдието, като се подчертава нуждата от тяхното съчетание. Именно тази връзка осъществява св. Филотея и затова съставителят на житието смята за необходимо да представи на читателите както духовния ѝ подвиг, така и благочестивото пренасяне на мощите ѝ и поставянето им с почете в княжеската църква в Арджеш (Румъния).

Изложението на житието накратко е следното: Св. Филотея се родила в Търново, в семейство на българи християни, земеделци по професия. Майка ѝ я оставила сираче още в ранното ѝ детство, но все пак успяла да ѝ предаде не само на споменатите по-горе добродетели на девството и милосърдието, но също така и на други християнски добродетели и поучения. Така Филотея презряла всичко земно и преходно и се отдала на пост, молитва и черкуване. Когато в храма чула Христовите думи: „...Блажени милостивите, защото те ще бъдат помилвани...“ (Мат 5: 7), твърдо решила да изпълни и същевременно да запази в тайна тази добродетел (Мат 6: 1—4). Тогава демоните започнали да я изкушават. За свое оръжие те използвали мащехата ѝ и родния ѝ баща, които я биели и измъчвали, мащехата ѝ — защото я мразела, а баща ѝ — защото не му харесвало нейното отношение (въздържане от развлечения, храни, пиетета, пари, дрехи и всичко, което можела да раздаде на бедните).

Когато баща ѝ сеел нивите си, Филотея била задължена да му носи храна. По пътя обаче тя я раздавала на бедните и така до него достигало или прекалено малко, или нищо. Веднъж баща ѝ я причакал и уловил да раздава храната. Разгневен, той хвърлил брадвата си по нея и я ранил смъртоносно в крака. Тогава божествена светлина озарила тялото ѝ. То станало толкова тежко, че било невъзможно да се повдигне. Напразни били усилията да сторят това както на баща ѝ, така и на християните и дори на архиепископа и архиереите. Тогава помолили Филотея да им посочи къде желае да бъде погребана, споменавайки различни места, манастири и църкви („Св. Параскева“ и „Св. София“ в Константинопол, Букурещ, Крайова и т.н.). Когато се чуло името на княжеската църква в Арджеш, тялото олекнало и така дало знак за мястото, където трябвало да бъде погребано. Началството в Търново уведомило с писмо владетеля на Влахия Радо Черния (ктитор на същата църквата) за желанието на светицата и го приканили да дойде до Дунава, за да получи тялото ѝ. Радо, съпровождан от клирици и миряни, приел мощите на св. Филотея и ги положил в княжеската църква, където и останали, извършвайки множество чудеса над просещите с вяра и молитва избавление и нейното застъпничество.

В общи линии гръцкото житие следва румънското „Житие на св. Филотея“. Във връзка с това смятам да отбележа единствено две неща, които предизвикват по-специален интерес:

Първото от тях е споменатата поява на Божествена светлина над тялото на светицата, даряваща ѝ превъзходно сияние и слава⁴. Известно е, че светлината и сиянието, появяващи се след мъченическата смърт на някого, са характерни белези за светостта му. Това явление неслучайно се споменава често в житията на много от новомъчениците. Във връзка с това трябва специално да отбележим и присъствието му в Новия Мартирологий на преподобния Никодим Светогорец и в житията на следните

новомъченици: св. Йоан Нови Бялградски, св. свещеномъченик Серафим, св. Николай Трикалски, св. Партений Константинополски, св. Николай Бакалин, св. Илия Ардунски, свещеномъченик Роман, св. Авксентий, свещеномъченик Анастасий, света Кирана, св. Георги Птолемаидски, св. Николай Нови Хиоски, св. Акилина, св. Димитър Константинополски, св. Мирон и св. Георги нови Янински⁵. В някои от случаите става дума за огнен стълб (или стълб от огън)⁶. Горните констатации потвърждават тясната връзка на житието на девичата мъченица Филотея с мартирологиите от периода на турското робство.

Второто нещо, на което заслужава да спрем вниманието си, е споменаването на храма „Св. Параскева“ в Константинопол. Клириците, миряните и началниците в Търново в молитвите си към св. Филотея, в които просят тя да им открие мястото, където желае да бъде погребано тялото ѝ, споменават името именно на тази църква.⁷ На пръв поглед това изглежда най-малкото странно и естествено предизвиква учудване, но също така поражда и някои логични въпроси, като например: Защо става дума за храм, посветен именно на тази светица, а не за други значими по това време църкви в Константинопол? И в края на краищата за кой точно храм на св. Параскева става дума? В древността в Константинопол е имало малко на брой църкви, носещи това име, но в периода на турското робство броят им значително нараства.

Отговор на поставените въпроси все пак намираме в онези източници, които споменават за храма на св. Параскева в Хаскъой, построен в отстъпления на Патриаршията имот на патриарх Йеремия I (1522—1546). Патриарх Митрофан III Византиец (1565—1572; 1579—1580) е живял именно в него, а не в Панмакарист. Един надпис от края на XVII в. свидетелства, че влашкият княз Константин Васарава Вранкован дарява немалко средства „за неговото съграждане“. В началото на XIX в. храмът действа един вид като археологически музей. Това обаче, което ни интересува най-много, е фактът, че в двора му са погребвани владетели, патриарси и архиереи. Същото се потвърждава не само от наличието на надгробни надписи и паметници, но и от имената, поместени в специалната храмова книга за споменаване по време на служби: „...на блаженпочившиите славни патриарси Атанасий, Доситей, Хрисант, Мелетий, Ефрем и Партений, на архиерите Гавриил, Теоклит, Григорий, Иаков, Дионисий, Неофит, Калиник, Йеремия, Теофил, Герасим, Калиник и Дионисий, на Никола воевода, Григорий воевода и Никола...“ Следователно църквата на св. Параскева в Хаскъой е представлявала място, достойно да бъде погребана св. Филотея, тъй като е била богата, към нея е проявявано специално внимание от владетелите на Влахия и в нея са погребвани патриарси и архиереи. Членовете на семействата на влашки владетели като Лаховари и Радула също са погребани около нея. Тези подробности

със сигурност са били добре известни във Влахия, където най-накрая стигат мощите на св. Филотея⁸.

Текстът на ръкописа от скита на Кавсокаливия без съмнение представя израз на особения интерес на гръцките светогорски монаси към познаването на светците на другите православни народи. В тази практика те следват примера на преподобния Никодим Светогорец, който в Синаксара за дванадесетте месеца на годината, с помощта на другоезични монаси, представя много кратки жития на светии от други православни народи. Относно света Филотея това начинание не изглежда особено трудно, тъй като местността около Великата лавра, към която се числи и скитът на Кавсокаливия, е обитавана от румънски монаси, главно в скита Продром. Трябва да отбележим също, че доскоро в гръцката научна литература св. Филотея оставаше почти непозната, за разлика от българската и румънската. Читателите срещат твърде оскъдни сведения за нея главно в пътеписи, изпълнени с фактологични неточности и антители, подкрепени от български и румънски извори.

II. Проблеми относно Житието на св. Филотея

В житието на преподобната Филотея св. Патриарх Евтимий Търновски категорично отбелязва, че тя е родена в град Моливот, в Памфилия⁹. Когато обаче читателят реши да потърси този топоним във византийските извори, с изненада ще установи, че за такъв град никъде не се споменава. Известно е, че Памфилия представлява голяма провинция, разположена на южното крайбрежие на Мала Азия, с главен град Перга. Тази провинция граничи с Ликия, Кария, Фригия Пекатианска, Писидия, Ликаония и Исаврия и се намира на северозапад от о. Кипър¹⁰. От горното следва, че не би трябвало да бъде отдавано прекалено значение на информацията на видинския митрополит Йоасаф, съставител на Похвалното житие на св. Филотея, според когото тя е родена „в Моливот, в Памфилийска Тракия“. В подкрепа на това трябва да изтъкнем следните важни аргументи: а) Похвалата от митрополит Йоасаф зависи изцяло и единствено от текста на Патриарх Евтимий, следователно терминът *Памфилийска Тракия*¹¹, който срещаме у него, е произволно избран; б) Това представлява опит на Йоасаф да запълни една празнина в изворите. Тъй като в житието на преподобната Филотея не намираме никаква информация за преместването на мощите ѝ от Мала Азия във Византийска Тракия, се създава впечатлението, че Моливот Памфилийски се е намирал в Тракия. Същият град по-късно е превзет от българския цар Калоян като една от византийските територии на Балканите, към които той проявява особен интерес. в) Това, че Йоасаф е бил заблуден във времето на написването на житието относно *Памфилийска Тракия*, проличава и от факта, че той свързва въпросната област с първосветителската дейност на апостол Павел. Той отбелязва: „...*Памфилийска Тракия*,

която е вразумена и просветена от светлия и боговдъхновен апостолски език, който е уста Христова, говоря за [апостол] Павел...¹² Известно е обаче, че името на апостол Павел никога не е било свързвано с мисионерска дейност в Тракия, която не се споменава нито в „Деяния на апостолите“, нито в неговите послания. Обратното, за Памфилия става дума на четири пъти в „Деянията“ (13:13; 14:24; 15:38; 27:5), и то именно във връзка с апостолското дело на Павел. Същият минава през Перга в Памфилия на два пъти по време на първата си апостолска мисия: първия път, когато тръгва от Пафос (Деяния 13:13—14; 15:38); и втория, когато тръгва от Писидия в посока Аталия (в Памфилия) и Антиохия в Сирия (Деяния 14:24—26). В случая не става дума просто за две преминавания през Памфилия, а за истинска апостолска мисия: „...Дойдоха в Памфилия; и проповядваха учението в Перга, и слязоха в Аталия...“ (Деяния 14:24—25). Следователно апостол Павел е покръстил Памфилия, а не Тракия.

Някои съвременни български учени също пренасят родината на св. Филотея в Тракия. Например въпреки че в житието става дума за географската област Памфилия в Мала Азия, българската изследователка Климентина Иванова твърди: „...Няма никакво съмнение обаче, че родното място на Филотея, около което тя е отшелничествала и където са се пазели мощите ѝ, е в пределите на Тракия и в границите на Калояновите завоевания. Най-вероятно е да става дума за област около гр. Памфил (Памфилион), разположен на един ден път на юг от Одрин [...] Що се отнася до топонима Моливот, то той би могъл да се свърже с някое селище в околностите на Памфил...“¹³ Намираме за необходимо да подчертаем, че това мнение звучи най-малкото неубедително. То просто пригажда причината към резултата на научното търсене, т.е. по някакъв начин решава, че родината на преподобната Филотея се е намирала в Тракия и впоследствие се търсят доказателства в изворите, които да поддържат тази теза. Дори именитият професор Иван Дуйчев клони в същата посока, имайки обаче друга отправна точка. Той приема, че „...името Моливот(ос) е неправилно записано и останало по предание като означение за друг тракийски град — Поливот, от който Калоян е пренесъл мощите на епископ Йоан Поливотски...“ в своята столица Търново¹⁴.

Следвайки гореизложените аргументи, ние се връщаме към логиката на митрополит Йоасаф: Тъй като пренасянето мощите на преподобната от Мала Азия в Тракия, където ги намира цар Калоян, е обвито в мълчание, се премества Памфилия от Мала Азия в Тракия и се заменя Поливот във Фригия Салутария с Поливот в Тракия. Тази логика обаче не е издържана по още една важна причина. Би могло да се докаже съществуването на град Поливот в Тракия¹⁵, но сред епископиите на тази провинция не е упомената такава на Поливот. Град Поливот се е намирал в епархията

на Фригия Салутария в Мала Азия¹⁶, докато епископията Поливот — в митрополия Синада на същата епархия. В тази връзка нотичиите (*Notitiae episcopatuim*) на Константинополската църква не оставят никакво място за съмнение¹⁷. Свързването на въпросното пренасяне на мощите на преподобната Филотея с посоченото седалище на епископ Йоан Поливотски в Тракия е също толкова произволно по следните две причини: а) Защото в похвалното житие на Йоан Поливотски е отбелязано съвсем ясно, че българският цар Калоян в 6712 (=1204) „...намери там [на територията на Тракия, която превзел] мощите на светия и блажен Йоан и ги пренесе от град Месина в своя славен град Търново...“¹⁸ От тази информация следва, че Калоян намира мощите в град Месина¹⁹, а не в Поливот; б) Защото, ако мощите на св. Филотея и св. Йоан Поливотски са се пазели в един и същ град в Тракия, съставителят и на двете жития, Патриарх Евтимий Търновски, нямаше да остави без внимание този факт и щеше все някъде да го спомене. Още повече че едно такова сведение би било с особена важност и той в никакъв случай не би го предал на забвение.

Макар да не смятаме за необходимо, ще представим още два аргумента в полза на идеята за Мала Азия като рождено място на преподобната Филотея, при това от преки свидетелства: а) Когато тогавашният български архиепископ (Василий) приема мощите на светицата в Търново, в обръщението си към нея той поставя и следната фраза: „...*Како преляте от востока и даже до нас смиренних доспя?*...“ (Как прелетя от Изтока и чак до нас, смирените, достигна?)²⁰ В случая с термина Изток се определя родното място на светицата, а не мястото, от което са били пренесени мощите ѝ в Търново. Тракия за българите не е представлявала Изток. Известно е, че по това време с понятието *Ἀνατολή* се е именувала Мала Азия. Оттам произхожда и арабското *Natolū*, както и турското *Anadolu* и по-късното *Ἀνατολία* (*Anatolia*). Първоначално с него е обозначавана много по-широка територия, която постепенно се ограничава само до Мала Азия²¹. В този смисъл терминът е използван от император Константин VII Багренородни в труда му „*За темите*“, когато говори за теми на Изтока, т.е. в Мала Азия²²; б) В житието на св. Филотея, освен *Памфилия* и *Изтока*, се споменават имената и на два други важни града, намиращи се в центъра на Мала Азия — *Аморион* (в Галатия Салутария)²³ и *Филомилион* (в Писидия)²⁴, които се свързват с едно от чудесата на преподобната: Двама офицери от византийската войска, полемарх Навкратий от Аморион и стратилат Артабан от Филомилион, взели участие във войните с агаряните (арабите) в Гърция. Те загубили битката и били изпратени в плен някъде в Сицилия. Именно там Артабан си спомнил за преподобната Филотея и разказал с ентузиазъм за чудесата ѝ на останалите пленници. Цяла нощ всички отправяли горещи молитви към светицата, търсейки нейната небесна закрила. С Божия помощ и

нейното застъпничество те били освободени да се върнат по домовете си, но най-напред посетили острова, в близост до Моливот, където се подвизавала преподобната, за да изразят благодарността си²⁵. Този разказ представлява ясно, но непряко свидетелство за малоазийския произход на светицата.

Преподобна Филотея е била местна светица и затова почитта към нея и мълвата за чудесата ѝ са имали ограничен периметър. Те са се разпространявали в радиус едва от няколко километра от родното ѝ място и това, в което тя се е подвизавала. Фактът, че Артабан знае толкова подробности за живота и чудесата ѝ, означава, че неговото родно място — Филомилион в Писидия, се е намирало някъде наблизко до мястото, в което се е подвизавала и е била почитана св. Филотея. Ако славата ѝ все пак е успяла да надмине местното значение и е придобила разпространение в цялата Константинополска църква (Патриаршия), то днес сигурно щяхме да имаме някакви запазени свидетелства за почитта към нея, например жития, похвални слова, синаксари, служби, молебни канони и пр. Нищо подобно обаче не е намерено до момента в гръцката писмена традиция.

Горепосоченото свидетелство на страдилат Артабан, свързано с факта, че във византийските извори отсъства името на град Моливот не само в Памфилия, но изобщо в Мала Азия, ни кара да се съгласим с мнението, че става дума за град Поливот, чието име е променено в ръкописната традиция, за да се получи Моливот. В полза на това би могъл да бъде приведен и аргументът за близостта на Поливот до градовете Аморион и Филомилион, родни места на споменатите византийски офицери Навкратий и Артабан. Поливот се е намирал във Фригия Салутария, Филомилион — в Писидия, а Аморион — в съседна Галатия Салутария, така че тези два града не са били далеч от Поливот (първият — североизточно, вторият — югоизточно от него). Така се обяснява и фактът откъде страдилат Артабан знае толкова много за живота на преподобна Филотея и защо заедно с Навкратий отправят молитвата си към живялата в съседство светица, търсейки именно нейното застъпничество за освобождаването им от плен. Обратното, ако приемем за вероятна родина на преподобната Филотея Памфилия, то следва, че градовете Филомилион и Аморион остават доста далеч от нея. Логично тогава възниква и въпросът: дали славата за чудесата ѝ е намерила толкова широко разпространение, че е достигнала дори териториите на най-северната част на съседна Писидия и намиращата се още по на север територия на Галатия Салутария.

Нека прибавим още един аргумент в подкрепа на Поливот като роден град на преподобната Филотея. Недалеч източно от него се намира сравнително голямо езеро²⁶, което днес носи турското име Ебергели. Дали там трябва да търсим острова, на който се е подвизавала преподобната Филотея? Според информацията за споменаващо се езеро, което се на-

мира близо до Моливот, Ем. Калужняцки също стига до заключението, че за предполагаема родина на св. Филотея трябва да бъде приеман по-скоро град в богатата на води и езера Писидия, отколкото в скалистата Памфилия, почвите на която не позволяват образуването на езера с острови²⁷.

Във всеки случай, независимо дали горното твърдение може да се приеме за вярно или не, историческите сведения без никакво съмнение ни довеждат до извода, че преподобната Филотея е била родена в Мала Азия, където се е подвизава и се е представила пред Господа. Там тя е била провъзгласена за светица и е почитана като такава векове наред, т.е. може да се каже, че тя е била една истинска византийска светица.

БЕЛЕЖКИ

¹ Гόνης, Δ. – Πατάπιος, μοναχός Καυσοκαλυβίτης, 'Η όσία Φιλοθέα του ἹΑρτζες. Μία βυζαντινή Ἁγία από τή Μικρά Ἀσία στή Ρουμανία, Ἀθήνα 2004, сс. 87–107 (превод), сс. 109–121 (бележки).

² Γέρων Πατάπιος Καυσοκαλυβίτης – Βαεβούνης, Μ. Καυσοκαλυβίτικα νεομαρτυρολογικά. Ὑμναγιολογικά κείμενα περί νεομαρτύρων από τή βιβλιοθήκη τής Ἱεραῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων Ἁγίου ἹΟρους, изд. “Ἡρόδοτος”, Θεσσαλονίκη, 2003, с. 38. В този труд кодексът стои под номер 75Π. В подготвяното издание обаче “Κατάλογος συμπληρωματικός τῶν κωδίκων τής βιβλιοθήκης του Κυριακού τής Σκήτewς Ἁγίας Τριάδος Καυσοκαλυβίων” от монах Патаний, кодексът е поставен под номер 161.

³ Вж. житието на св. Филотея, изд. Гόνης, Δ. – Πατάπιος, сс. 124–169, където паралелно е поместен и превод на новогръцки.

⁴ Житие на св. Филотея, § 21, изд. Гόνης, Δ. – Πατάπιος, с. 152: “...Τό δέ ἅγιον αὐτῆς σῶμα, κείμενον ἐπί γῆς καί ἐτι ἐκ τοῦ πληθωθέντος ποδός τό αἶμα τρέχον, ἔλαμψε μέ δόξαν οὐράνιον τόσον, ὥστε ἐφωτίζετο ὅλος ὁ κύκλοθεν ἐκεῖνος τόπος...”

⁵ Вж. съответните места в: Νικόδημος Ἁγιορείτης, Νέον Μαρτυρολόγιον, изд. “Ἀστήρ”, Ἀθήναι, 1993⁴, сс. 28, 66, 68, 77, 87, 106, 108, 111, 132, 135, 137, 168, 188, 212, 217, 285.

⁶ В житието на св. Йоан Нови Бялградски особено ярко е описана появата на Божествената светлина. Мелетий Сиригос пише: “...Τῆς νυκτός δέ ἐπιλαβούσης, φωτοφορία τις ξένη περί τό σκῆνος ἐωρᾶτο καί τήν κεφαλῆν καί τρεῖς τινες λαμπρόφοροι νεανίαи μετά ψαλμωδιῶν θυμιῶντες τό σῶμα τοῦ μάρτυρος κύκλοθεν...” (Гόνης, Δ. Μελετίου Συρίγου, Μαρτύριον, Ἀκολουθία καί Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Νέον τὸν ἐν Λευκοπόλει (с. †1330), Ἀθήναι, 1984, с. 77, ст. 214–216). Константинополският патриарх Калиник III повтаря почти същото с други думи: “...Τῆν δέ νύκτα ἐκείνην ἐφάνησαν φῶτα ἀναμμένα τριγύρου τοῦ ἁγίου λειψάνου, ὁμοίως καί τρεῖς νέοι ὑπέρλαμπροι καί φωτεινοί, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον καί ἐθυμιάζον τό καθαρώτατον σῶμα τοῦ ἁγίου ἀνδρός...” (Гόνης, Δ. “Καλλινίκου Γ΄, Μαρτύριον Ἰωάννου

τοῦ Νέου τοῦ ἐν Λευκοπόλει (с. †1330)”, Ἐπιστημονική Ἐπετηὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 26 (1984) 526, ст. 192—194). Накрая следва и редакцията на св. Никодим Светогорец: “...καὶ ἐπάνω εἰς αἰτὸ κατέβη ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἕνας στύλος πύρινος, καὶ ἐφαίνοντο καὶ λαμπάδες πολλαῖς, καὶ τρεῖς ἄνδρες φωτεινοὶ καὶ λευκοφόροι, καὶ ἔψαλλαν ὕμνους εἰς τὸν Ἅγιον...” (Νέον Μαρτυρολόγιον, с. 28).

⁷ Житие на св. Филотея, § 22, изд. **Γόνης, Δ. – Πατάπιος, с.** 156.

⁸ По-подробно за храма на св. Параскева в Хаскьой вж: **Janin, R.** Le géographie ecclésiastique de l'Empire byzantine. Première partie, Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. Tome III. Les églises et les monastères, Paris, 1953, p. 405. (**Κωνσταντῖος Σιναΐτης, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως**), Κωνσταντινιάς παλαιά τε καὶ νεωτέρα, ἤτοι Περιγραφή Κωνσταντινουπόλεως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ νῦν καθιστοροῦσα γενικῶς τὰ τῆς Πόλεως ταύτης, τὰς πέριξ αὐτῆς Τοποθεσίας, τὰς τε ἀντιπροσώπους δὺω Παραλίας τῶν Στενῶν τοῦ Βοσπόρου, καὶ τὰς πακακείμενας Νήσους τῇ Πόλει ταύτῃ, ἐν Βενετία, 1824, pp. 123—124. **Σκαρλάτος, Δ. ὁ Βυζάντιος**, Ἡ Κωνσταντινούπολις ἢ Περιγραφή τοπογραφική, ἀρχαιολογική καὶ ἱστορική τῆς περιωνύμου ταύτης μεγαλοπόλεως καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ κόλπου καὶ τοῦ Βοσπόρου προαστείων αὐτῆς, ἀπ' αὐτῶν που τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἄχρι καὶ καθ' ἡμᾶς, μετὰ πολλῶν καὶ ποικίλων εἰκόνων καὶ τῶν ἀπαιτουμένων τοπογραφικῶν τε καὶ χρονολογικῶν πινάκων, πρὸς διασάφησιν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, τ. Β', Ἀθήνησιν, 1862, сс. 12—13. **Γεδεών, Μ.** Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1892, сс. ελγ'-ελθ'. От същия, Ἐορτολόγιον Κωνσταντινοπόλιτου προσκυνητοῦ (Ἱερῶν πανηγύρεων ὁδηγός) (сυστηθεὶς ἀποφάσει πατριαρχικῆ καὶ συνοδικῆ ἀπὸ 19 δεκεμβρίου 1904). (Παράρτημα Ἐκκλησ. Ἀλήθειας), ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1904—1905, сс. 252—256 (Конкретно за храма на св. Параскева в Хаскьой, с. 255).

⁹ **Евтимий Търновски**, Житие и жизнь преподобния матере наша Филофеи 3, Изд. Kaluzniacki, Em. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, Wien, 1901, с. 80. Срв. превода на новобългарски на **Иванова, Кл.** „Житие-писни творби“, в: Стара българска литература, т. IV, С., 1986, с. 203.

¹⁰ Вж. картата на Мала Азия, публикувана в: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Ἐκδοτικῆ Ἀθηνῶν, т. Ζ', Ἀθήναι, 1978, сс. 440—441 (На базата на данните, които черпим от “Συνέδημος” на Йероклис).

¹¹ Вж. новобългарския превод на **Грашева, Л.** Ораторска проза, В: Стара българска литература, т. II, С., 1982, с. 190.

¹² Пак там.

¹³ **Иванова, Кл.** Патриарх Евтимий, Съчинения, „Наука и изкуство“, С., 1990, с. 271. Подобно твърдение тя изказва и в друга своя публикация: „...В изворите родният ѝ град Моливот се свързва с малоазийската област Памфилия, но по-вероятно е да става дума за някакво малко селище около тракийския град Памфилон...“ (От същата, „Житие на Филотея Темнишка“, Старобългарска литература, Енциклопедичен речник, „Абагар“, В. Т., 2003², с. 189).

¹⁴ **Иванова, Кл.** Житиеписни творби, с. 582. Авторката ни препраща към труд на именития професор Иван Дуйчев, в който обаче не намираме подобно твърдение. За съжаление идеята за произхода на св. Филотея от тракийския град Поливот е влязла дори в църковните синаксари. Вж. Жития на светите, „Синодално издателство“, С., 1974, с. 640: „...Св. Филотея се родила във византийския град Поливот (Южна Тракия)...“ По този начин хипотезите много скоро стават тези за сметка на историческата истина.

¹⁵ По-подробно вж. Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, VII, 9, 1 и 2, Изд. В. Leib, Anne Comnène, Alexiade (Règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081—1118), t. 2, Paris, 1943, сс. 116²⁰⁻²⁴ и 117¹⁴⁻¹⁶. Поливот се е намирал близо Русион. Срв. Ἰωάννου Καντακουζηνού, Ἱστοριῶν Βιβλία Δ', Изд. L. Schopeni, Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri IV, Graece et latine [CSHB], Bonnae, 1828, II, 22:I, 436^{1,6-7}. III, 76:II, 475⁴. В текста на Кантакузин ударението в топонима се премества върху третата сричка от края (προπαράληγουσα), за да се получи *Πολύβοτον*, и градът ясно се характеризира като тракийски.

¹⁶ Вж. **Belke, Kl.** „Polybotos“, Kl. Belke — N. Mersich, Phrygien und Pisidien, [Tabula Imperii Byzantini 7], Wien, 1990, сс. 363—364. Днес градът носи името *Dura Yeri* и се намира на разстояние около 5 км от *Bolvadin*.

¹⁷ **Darrouzès, J.**, Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae, Paris, 1981, Нотиции с номера: 1, 340· 2, 404· 3, 430· 4, 481· 7, 658· 9, 532· 10, 638· 13, 702· (съответно на сс. 211, 225, 238, 260, 286, 305, 331, 365). Епископията на Поливот се е числяла във времето към митрополията на Синада и Аморион.

¹⁸ **Kaluzniacki, Em.** Werke, с. 198; **Иванова, Кл.** Патриарх Евтимий, с. 161.

¹⁹ Месина (дн. Misinli) се е намирал на 23 км северозападно от гр. Чорлу, в Източна Тракия. В 1198 г. териториите на Месина, Аркадиопол и Българофигон представлявали една *Episkepsis* (Episkepsis Messinis, Archadiupleos et Vulgarophigi) (**Soustal, P.** Thrakien (Thrake, Rodope und Naimimontos), [Tabula Imperii Byzantini 6], Wien, 1991, сс. 176, 223). Климентина Иванова пренебрегва факта, че епископията на Поливот се е числяла към Мала Азия и пренася седалището ѝ в Тракия. „...Дейността му [на св. Йоан Поливотски] протича главно в гр. Поливот (в Тракия или, както наричат областта — във „Фригия здрава“). Е. Калужняцки погрешно счита, че гр. Поливот се намира в Мала Азия...“: **Иванова, Кл.** „Похвалното слово за Йоан Поливотски от Евтимий Търновски“, Старобългарска литература 12 (1982) 30, бел. 1; В 1990 г. авторката повтаря същата теза, като допълва, отново без да се обляга на никакво доказателство: „...Моците на Йоан Поливотски отначало се пазят в Поливот (поне до средата на IX в.), а по-късно са пренесени в гр. Месина...“: От същата, Патриарх Евтимий, с. 279.

²⁰ Житие на св. Филотея от патр. Евтимий Търновски, § 14.

²¹ По-подробно вж: “Ἀμαντος, Κ. Ἀνατολή καὶ Δύσις”, Ἑλληνικά 9 (1936) 32—34 (= Γλωσσικά μελετήματα [Σειρά διατριβῶν καὶ μελετημάτων 2 на списанието “Ἀθηνᾶ”, ἐν Ἀθήναις 1964, сс. 413—417]. Само съотнесено

към Запада (т.е. останалата част на Европа), 'Εῶα (= 'Ανατολή) би могло да бъде определение за цялата Византийска държава. Georgacas, D. The Names for the Asia Minor Peninsula and a Register of Surviving Anatolian Pre-Turkish Placenames, [Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge, Beiheft 8], Heidelberg 1971, сс. 40—57. Σαββίδης, Α. Οἱ Τοῦρκοὶ καὶ τὸ Βυζάντιο. Ἀ' Προ-Ὀθωμανικά φύλα στὴν Ἀσία καὶ στὰ Βαλκάνια, изд. “Δόμος”, Ἀθήνα, 1996, с. 54. Μπαμπινιώτης, Γ. Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλῶσσας μέ σχόλια γιά τή σωστή χρήση τῶν λέξεων, Ἀθήνα, 1998, с. 174. Λαμπάκης, Στ. “Οἱ Βυζαντινοὶ Λόγιοι περὶ Μικρᾶς Ἀσίας. Μερικὲς Παρατηρήσεις”, Ἡ Βυζαντινὴ Μικρὰ Ἀσία, 6^{ος}-12^{ος} αἰ., Ἀθήνα, 1998, сс. 215—223. От същия, “Ὄνόματα δηλωτικὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας”, Ἱστορικά, бр. 67, 25 януари 2001 (Посветен на *Византийската Мала Азия*), сс. 6—8. Мнението на почти всички изследователи е, че поначало терминът Изток (**Ανατολή*) се използва в общ смисъл и едва с течение на времето започва да се употребява главно за Мала Азия.

²² Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περί τῶν θεμάτων τῶν ἀνηκόντων τῇ βασιλείᾳ τῶν Ρωμαίων 29—30, I¹⁻³, 39-41, Изд. Α. Pertusi, Constantino Porfirogenito De thematibus. Introduzione — testo critico — commento, [Studi e testi 160], Citta' del Vaticano, 1952, сс. 60, 62. Константин Багренородни, освен че отъждествява Изтока и Мала Азия, ни дава и убедително обяснение за наименованието „Източна“ ('*Ανατολικόν* [тема]): “... '*Ανατολικόν* τοίνυν τό θέμα καλεῖται, οὐχ ὅτι τῆς ἀνω καὶ πρώτης ἀνατολῆς ἐστίν, ὅθεν ἀνίσχει ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὅτι πρὸς ἡμᾶς τοὺς κατοικοῦντας τό Βυζάντιον καὶ τήν τῆς Εὐρώπης γῆν λέγεται ἀνατολικόν...”

²³ Житие на св. Филотея от Патр. Евтимий Търновски, § 10.

²⁴ Пак там.

²⁵ Пак там.

²⁶ Вж. Belke, Kl. — Mersich, N. Phrygien und Pisidien, [Tabula Imperii Byzantini 7], Wien, 1990 (карта на двете епархии); Езерото, което се намира източно от Поливот, е известно като *Езеро на четиридесетте мъченици*. Все пак на картата на Фригия и на Писидия в това езеро не се забелязва остров. Езера с много острови намираме на територията на Писидия и Ликаония. Става дума за най-голямото езеро в Мала Азия, което носи името *Πουσγοῦση Λίμνη* (дн. Бейшехир Гьолю — Beyschir Gölü): Пак там, с. 366; За *Езерото на четиридесетте мъченици* (*Λίμνη τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων*) вж. с. 402.

²⁷ Kaluzniacki, E. Aus der panegyrischen Litteratur der Sdslaven, Wien, 1901, сс. 117—118.